

1

Η μελέτη της γλώσσας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένας άνδρας μπαίνει σε ένα μπαρ μετά από ένα μακρύ ταξίδι. Τηλεφωνεί στη σύντροφό του και λέει: «είμαι εδώ τώρα». Η σύντροφός του σκέφτεται ότι βρίσκεται στη Νέα Υόρκη σε επαγγελματικό ταξίδι, ενώ στην πραγματικότητα έχει πάει στο Λονδίνο για να παίξει πόκερ με το φίλο του. Παρόλα αυτά, ό,τι είπε ήταν απόλυτα ειλικρινές.

Πώς τα κάνει όλα αυτά; Σκεφτείτε τα βήματα που ακολουθούνται σε τέτοιου είδους επικοινωνιακές ανταλλαγές. Πρέπει να έχουμε το απαραίτητο βιολογικό υπόβαθρο (hardware). Χρειαζόμαστε μια αρθρωτική συσκευή, η οποία να μας επιτρέπει να παράγουμε το σωστό είδος ήχων. Επιπλέον, χρειαζόμαστε έναν εγκέφαλο να αποφασίζει τι θα πούμε, πώς θα το πούμε, καθώς και να κάνει τα τμήματα του αρθρωτικού συστήματος να κινούνται στο σωστό χρόνο. Επίσης, χρειαζόμαστε μια αρκετά πολύπλοκη γλώσσα ώστε να μεταφέρει οποιοδήποτε μήνυμα. Όταν είμαστε μικρά παιδιά, χρειάζεται να αποκτήσουμε αυτή τη γλώσσα.

Τελικά, πρέπει να αντιλαμβανόμαστε το κοινωνικό πλαίσιο, προκειμένου να παράγουμε και να κατανοούμε αυτά τα μηνύματα: πρέπει να αντιλαμβανόμαστε τις γνώσεις και τα πιστεύω των άλλων ανθρώπων και να έχουμε μια ιδέα του πώς θα ερμηνεύσουν τα λεγόμενά μας. Οι ψυχολογικές διεργασίες που εμπλέκονται σε αυτό το είδος συμπεριφοράς αποτελούν το αντικείμενο αυτού του βιβλίου.

Παρότι θεωρούμε τη γλώσσα σαν κάτι δεδομένο, υπάρχουν κάποιες στιγμές που τότε αποδεικνύεται πόσο σημαντική είναι στη ζωή μας. Με τη μία ή την άλλη μορφή, κυριαρχεί τόσο πολύ στην κοινωνική και γνωστική μας δραστηριότητα, ώστε θα ήταν δύσκολο να φανταστούμε πώς θα ήταν η ζωή μας χωρίς τη γλώσσα. Όντως, οι περισσότεροι από εμάς θεωρούν τη γλώσσα θεμελιώδες κομμάτι του τι σημαίνει να είσαι άνθρωπος και, εν μέρει, είναι αυτό που μας διαφοροποιεί από τα άλλα ζώα. Ο Crystal (1997) παραθέτει οκτώ λειτουργίες της γλώσσας. Ο πρωταρχικός σκοπός της γλώσσας είναι φυσικά να επικοινωνούμε. Μπορούμε επίσης να τη χρησιμοποιήσουμε για

να εκφράσουμε συναίσθημα (π.χ. βρίζοντας), για κοινωνική αλληλεπίδραση (π.χ. λέγοντας «γεια σου» όταν κάποιος φτερνίζεται), για να παράγουμε ήχους (π.χ. σε διάφορα παιδικά παιχνίδια), προσπαθώντας να ελέγξουμε το περιβάλλον (π.χ. μαγικά ξόρκια), για να καταγράψουμε γεγονότα, να σκεφτούμε και να εκφράσουμε την ταυτότητά μας (π.χ. φωνάζοντας σε διαδηλώσεις). Ακόμη, παίζουμε με τη γλώσσα. Πολλές φορές, το χιούμορ – ειδικά τα λογοπαίγνια – εξαρτάται από την ικανότητα να χειρίζεται κανείς τη γλώσσα (Crystal, 1998).

Κατά συνέπεια, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η γλώσσα συνιστά ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο της κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Διαφορετικές περιοχές μελέτης δίνουν έμφαση σε διαφορετικές πτυχές των βημάτων που μόλις αναφέρθηκαν. Η μελέτη της ανατομίας δίνει έμφαση στα στοιχεία του αρθρωτικού μηχανισμού, όπως είναι η γλώσσα, ο λάρυγγας και οι φωνητικές χορδές. Η νευροψυχολογία εξετάζει το ρόλο των διαφορετικών περιοχών του εγκεφάλου στη συμπεριφορά. Η *γλωσσολογία* εξετάζει τη γλώσσα καθεαυτή. Η *ψυχολογία* εξετάζει την ψυχολογία της γλώσσας· ψυχολογία είναι το όνομα που δίνεται στις ψυχολογικές διεργασίες που συμμετέχουν στη γλώσσα. Οι ψυχολογολόγοι μελετούν την κατανόηση, την παραγωγή καθώς και τη μνήμη της γλώσσας και, επομένως, ασχολούνται με την ακρόαση, την ανάγνωση, την ομιλία, τη γραφή και τη μνήμη της γλώσσας. Επιπλέον, ενδιαφέρονται με το πώς αποκτούμε τη γλώσσα καθώς και με τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα αλληλεπιδρά με τα άλλα ψυχολογικά συστήματα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η «ψυχολογία» δεν είναι ένας πλήρως «δόκιμος» όρος, κατά τη γνώμη μου τουλάχιστον· έχει μια κάπως πεπαλαιωμένη αίσθηση και συγκεκριμένα δίνει υπερβολική έμφαση στο ρόλο της γλωσσολογίας. Αν και το πεδίο αυτό ίσως κάποτε αφορούσε την ψυχολογία της θεωρίας της γλωσσολογίας, τώρα είναι κάτι πολύ παραπά-

νω. Ακόμη, όμως, δεν υπάρχει καλύτερος όρος, κατά συνέπεια τον αποδεχόμαστε.

Ένας λόγος για τον οποίο παίρνουμε τη γλώσσα ως κάτι δεδομένο είναι, επειδή συνήθως συμβαίνει αβίαστα και τις περισσότερες φορές με μεγάλη ακρίβεια. Πράγματι, όταν ακούς κάποιον να μιλά ή κοιτάζει αυτή τη σελίδα, κανονικά δεν μπορείς παρά να την καταλάβεις. Μόνο κάτω από ιδιαίτσες συνθήκες αποκτούμε επίγνωση της πολυπλοκότητάς της: όταν ψάχνουμε για μια λέξη, αλλά δεν μπορούμε να τη θυμηθούμε, όταν ένας συγγενής ή συνεργάτης μας είχε ένα αγγειακό εγκεφαλικό επεισόδιο, το οποίο έχει επηρεάσει τη γλώσσα του· όταν παρατηρούμε ένα παιδί να κατακτά τη γλώσσα· όταν εμείς οι ίδιοι προσπαθούμε να μάθουμε μια δεύτερη γλώσσα ως ενήλικες· είτε όταν έχουμε μειονεξίες στην όραση ή την ακοή, είτε όταν συναντούμε κάποιον άλλο που έχει. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, όλα τα παραπάνω παραδείγματα που εντάσσονται σε αυτό που αποκαλούμε «γλώσσα σε ιδιαίτσες περιστάσεις», αποκαλύπτουν πολλά στοιχεία σχετικά με τις διεργασίες που εμπριέχονται στην ομιλία, την ακρόαση, τη γραφή και την ανάγνωση. Δεδομένου, όμως, ότι οι γλωσσικές διεργασίες είναι φυσιολογικά τόσο αυτόματες, χρειάζεται επιπλέον να διεξάγουμε προσεκτικά πειράματα προκειμένου να φτάσουμε στο τι συμβαίνει.

Εξαιτίας αυτού, η ψυχολογία συνδέεται στενά με άλλες περιοχές της γνωστικής ψυχολογίας και βασίζεται σε ένα μεγάλο βαθμό στις πειραματικές μεθόδους που χρησιμοποιούνται στη γνωστική ψυχολογία. Κατασκευάζουμε μοντέλα για το τι πιστεύουμε πως συμβαίνει, από τα πειραματικά μας δεδομένα. Έτσι εξηγείται και ο υπότιτλος αυτού του βιβλίου· χρησιμοποιούμε εμπειρικά και πειραματικά δεδομένα για να κατασκευάσουμε θεωρίες. Αυτό το βιβλίο θα εξετάσει μερικά από τα πειραματικά ευρήματα της ψυχολογίας, καθώς και τις θεωρίες οι οποίες έχουν προταθεί προκειμένου να τα ερμηνεύσουν. Σε

γενικές γραμμές, τα φαινόμενα και τα δεδομένα που πρόκειται να αναλυθούν, θα προηγούνται της συζήτησης γύρω από τα μοντέλα, αλλά δεν είναι πάντοτε εφικτό να διαχωρίζονται επακριβώς τα δεδομένα από τις θεωρίες. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για ένα μεγάλο αριθμό πειραμάτων που εξετάζουν, ή, κατά μία άλλη έννοια, οδηγούνται από τις συγκεκριμένες μας θεωρίες.

Σε αυτό το σημείο, θα ήταν χρήσιμο να εξηγήσουμε τι σημαίνουν οι λέξεις «δεδομένα», «θεωρία», «μοντέλο» και «υπόθεση». Τα δεδομένα είναι τα αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία πρέπει να ερμηνευτούν. Οι τύποι των δεδομένων περιλαμβάνουν πειραματικά αποτελέσματα, μελέτες περιστατικών με εγκεφαλικές βλάβες και παρατηρήσεις γύρω από τη λειτουργία της γλώσσας. Μια θεωρία είναι μια γενική ερμηνεία του πώς λειτουργεί κάτι. Ένα μοντέλο είναι μάλλον πιο συγκεκριμένο. Οι συνδυαστικές προσομοιώσεις είναι μοντέλα διεργασιών που στοιχειοθετούν περισσότερο γενικές θεωρίες. Μια υπόθεση είναι μια συγκεκριμένη ιδέα, η οποία μπορεί να δοκιμαστεί. Μια πειραματική δοκιμασία η οποία επιβεβαιώνει την υπόθεση υποστηρίζει τη συγκεκριμένη θεωρία, από την οποία προήλθε. Εάν η υπόθεση δεν επιβεβαιώνεται, τότε απαιτείται κάποια αλλαγή στη θεωρία. Δε χρειάζεται να απορριφθεί η θεωρία εντελώς, αλλά εφόσον η υπόθεση προκύπτει σε μεγάλο βαθμό από τη θεωρία, τότε κάποια τροποποίηση θα είναι απαραίτητη. Είναι ευρέως γνωστό ότι ο έλεγχος των θεωριών, μέσα από απόπειρες να αποδειχθούν λανθασμένες οι προβλέψεις τους, αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι της επιστήμης.

Το βιβλίο αυτό δίνει έμφαση στη γνωστική προσέγγιση. Πραγματεύεται την κατανόηση των διεργασιών που εμπλέκονται στη χρήση και την απόκτηση της γλώσσας. Αυτό δεν αποτελεί απλώς προσωπική μεροληψία· πιστεύω ότι όλη η εμπειρία του παρελθόντος έχει δείξει ότι τα προβλήματα της μελέτης της ανθρώπινης συμπεριφοράς έχουν αποδώσει και θα συνεχίσουν να αποδίδουν στην προσπάθεια

διερεύνησης μέσα από τις μεθόδους της γνωστικής ψυχολογίας.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΩΣ ΠΡΟΗΛΘΕ;

Ίσως φαίνεται φυσικό σε αυτό το σημείο να ορίσουμε ακριβώς την έννοια της «γλώσσας», αλλά για να το επιτύχουμε είναι πολύ πιο δύσκολο από όσο αρχικά φαίνεται. Όλοι έχουμε μια διαισθητική άποψη του τι είναι γλώσσα: ένας απλός ορισμός θα μπορούσε να είναι «ένα σύστημα συμβόλων και κανόνων που μας επιτρέπουν να επικοινωνούμε». Τα σύμβολα είναι πράγματα που αναπαριστούν άλλα πράγματα: οι λέξεις, γραπτές ή προφορικές, αποτελούν σύμβολα. Οι κανόνες καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις συντάσσονται για να δημιουργήσουν προτάσεις. Πάντως, ένας αυστηρός ορισμός της γλώσσας δεν είναι τόσο ξεκάθαρος. Ας σκεφτεί κανείς άλλα συστήματα, τα οποία με την πρώτη ματιά φαίνεται να συνδέονται με τον ανθρώπινο προφορικό λόγο. Συνιστούν γλώσσα τα επικοινωνιακά συστήματα των πιθήκων; Τι ισχύει σχετικά με τη «γλώσσα» των δελφινιών, ή το «χορό των μελισσών, ο οποίος δίνει πληροφορίες στις άλλες μέλισσες που βρίσκονται στην κυψέλη σχετικά με την τοποθεσία των πηγών, όπου υπάρχει νέκταρ; Αποτελούν τα νεύματα των κωφών γλώσσα; Όλοι έχουμε κάποια ιδέα για κάποια ξεκάθαρα παραδείγματα γλώσσας, αλλά υπάρχουν πολλά, λιγότερο σαφή παραδείγματα. Εξαιτίας λοιπόν αυτού του είδους των περιπλοκών, πολλοί ψυχολόγοι και γλωσσολόγοι θεωρούν ότι η παροχή ενός τυπικού ορισμού της γλώσσας είναι χάσιμο χρόνου.

Είναι ευκολότερο να συζητά κανείς για τη γλώσσα εάν προηγουμένως έχουν δοθεί κάποιοι χρήσιμοι ορισμοί. Μπορούμε να περιγράψουμε τη γλώσσα ποικιλοτρόπως: για παράδειγμα, μπορούμε να μιλήσουμε σχετικά με τους ήχους της γλώσσας, ή τη σημασία των λέξεων ή τη γραμματική, η οποία καθορίζει ποιες προτάσεις σε μια γλώσσα είναι επιτρεπτές.

Επικοινωνούν οι ελέφαντες αυτοί χρησιμοποιώντας γλώσσα; Copyright © Popperfoto/ Reuters.

Αυτοί οι τύποι διακρίσεων είναι θεμελιώδεις στη γλωσσολογία και έχουν δοθεί διαφορετικά ονόματα στις διάφορες πτυχές της γλώσσας. Μπορούμε, λοιπόν, να διακρίνουμε μεταξύ της **σημασιολογίας** (η μελέτη του νοήματος), της **σύνταξης** (η μελέτη της ακολουθίας των λέξεων), της **μορφολογίας** (η μελέτη των λέξεων και του σχηματισμού τους), της **πραγματολογίας** (η μελέτη της χρήσης της γλώσσας), της **φωνητικής** (η μελέτη των ανεπεξέργαστων ήχων) και της **φωνολογίας** (η μελέτη της χρήσης των ήχων μέσα σε μια γλώσσα).

Από αυτούς τους όρους, η χρήση της σύνταξης και της σημασιολογίας θα έπρεπε να είναι προφανής, αν όχι οικεία ήδη. Η σύνταξη πρόκειται να περιγραφεί λεπτομερώς στο επόμενο κεφάλαιο. Η μορφολογία πραγματεύεται τον τρόπο, με τον οποίο οι σύνθετες λέξεις συντίθενται από μικρότερες μονάδες, που ονομάζονται **μορφήματα**. Υπάρχουν δύο είδη μορ-

φολογίας: η **κλιτή** ή **κλιτική μορφολογία**, η οποία ασχολείται με τις αλλαγές σε μια λέξη, που δε μεταβάλλουν την υποκείμενη σημασία ή τη συντακτική κατηγορία· και η **παραγωγική** ή **ετυμολογική μορφολογία**, η οποία ασχολείται με τις αλλαγές που μεταβάλλουν τη λέξη. Ο πληθυντικός (π.χ. το house γίνεται houses και το mouse γίνεται mice) και οι αλλαγές στους χρόνους των ρημάτων (π.χ. το kiss γίνεται kissed και το run γίνεται ran) αποτελούν παραδείγματα κλιτικών αλλαγών. Το develop που γίνεται development, developmental ή redevelop είναι όλα παραδείγματα ετυμολογικών αλλαγών. Η διάκριση μεταξύ φωνητικής και φωνολογίας, που και οι δύο αποτελούν τρόπους μελέτης των ήχων, θα εξεταστούν επίσης με λεπτομέρεια στο επόμενο κεφάλαιο.

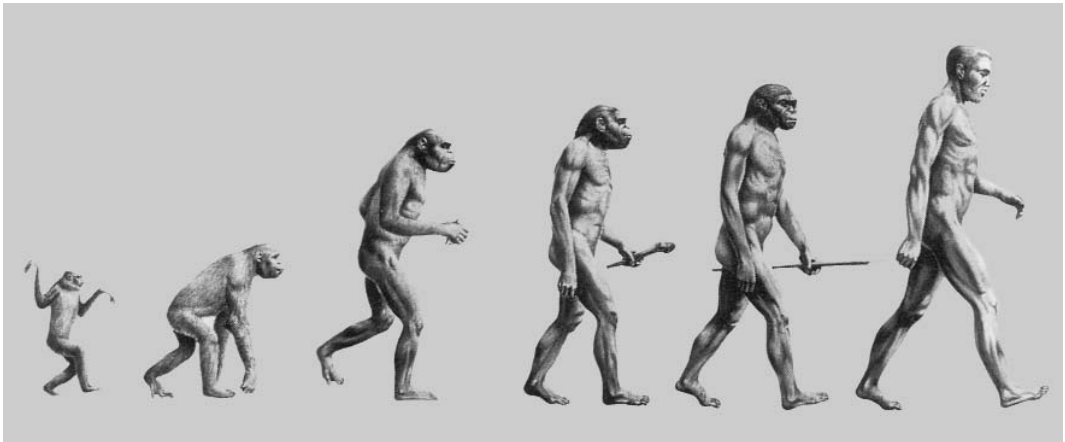
Η ιδέα της «**λέξης**» επίσης αξίζει μελέτης. Όπως ο όρος «γλώσσα», έτσι και ο όρος «λέξη» αποδεικνύεται μάλλον ολισθηρή έννοια,

έπειτα από προσεκτική μελέτη. Ο λεξικολογικός ορισμός είναι ότι η λέξη αποτελεί «μια γλωσσική μονάδα», αλλά στην πραγματικότητα υπάρχουν πολλές γλωσσικές μονάδες (π.χ. οι ήχοι και οι φράσεις). Ο Crystal (1997, σελ. 440) ορίζει τη λέξη ως «τη μικρότερη μονάδα της γραμματικής, η οποία μπορεί να υφίσταται μόνη της ως ολοκληρωμένη εκφορά, χωριζόμενη από διαστήματα μέσα στο γραπτό λόγο». Για παράδειγμα, η λέξη *dogs* είναι μια λέξη, ενώ η κατάληξη *-ing* από μόνη της δεν αποτελεί λέξη. Μια λέξη μπορεί με τη σειρά της να αναλυθεί σε έναν αριθμό επιπέδων. Στο κατώτατο επίπεδο, αποτελείται από ήχους και τα συστατικά τους. Οι ήχοι συνδυάζονται μεταξύ τους για να δημιουργήσουν συλλαβές. Έτσι λοιπόν, η λέξη *cat* έχει τρεις ήχους (φθόγγους) και μία συλλαβή· η λέξη *houses* έχει δύο συλλαβές· η *syllable* έχει τρεις συλλαβές.

Οι λέξεις μπορούν επίσης να αναλυθούν όσον αφορά τα μορφήματα που περιέχουν. Σκεφτείτε για παράδειγμα μια λέξη όπως *ghosts*. Αυτή αποτελείται από δύο σημασιολο-

γικές μονάδες: την έννοια *ghost* και στη συνέχεια από την κατάληξη του πληθυντικού ή το κλιτικό πρόσφυμα (-s), το οποίο μεταφέρει την έννοια του αριθμού. Έτσι, λέμε ότι τα *ghosts* αποτελούνται από δύο μορφήματα, το μόρφημα «*ghost*» και το πληθυντικό μόρφημα «-s». Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί σε σχέση με τις καταλήξεις ή τα κλιτικά προσφύματα του αορίστου: το *kissed* επίσης αποτελείται από δύο μορφήματα, το ρήμα *kiss* συν το πρόσφυμα του αορίστου «-ed», το οποίο δηλώνει ότι το γεγονός συνέβη στο παρελθόν. Προσέξτε ότι οι *ανώμαλοι τύποι*, οι οποίοι δεν υπακούουν στο γενικό κανόνα για τη δημιουργία του πληθυντικού αριθμού μέσα από την προσθήκη του «-s» στο τέλος των ουσιαστικών, ή για τη δημιουργία του αορίστου με την προσθήκη του «-d» ή «-ed» στο τέλος του ρήματος, επίσης περιέχουν τουλάχιστον δύο μορφήματα. Για παράδειγμα, οι λέξεις *house*, *mouse* και *do* αποτελούνται από ένα μόρφημα, αλλά οι λέξεις *houses*, *mice* καθώς και *does* αποτελούνται από δύο μορφήματα. Η λέξη *rehouse* αποτελείται

Τα στάδια στην ανθρώπινη εξέλιξη που έλαβαν χώρα τα τελευταία 35 εκ. χρόνια. Καθώς άλλαζε η φυσική μορφή και ο εγκέφαλος, αναπτύχθηκε και η γλώσσα. Copyright © BSIP/ Science Photo Library.

από τρία μορφήματα: το «house» συν το «re-», το οποίο έχει προστεθεί μέσα από τους μηχανισμούς της παραγωγικής μορφολογίας, και «-ed», το οποίο προστέθηκε βάσει της κλιτικής μορφολογίας. Η αγαπημένη λέξη των μικρών παιδιών *antisestablishmentarianism* αποτελείται από έξι μορφήματα.

Οι ψυχολόγοι πιστεύουν ότι αποθηκεύουμε τις αναπαραστάσεις των λέξεων σε ένα νοητικό λεξικό. Οι ψυχολinguιστολόγοι ονομάζουν αυτό το νοητικό λεξικό, το *λεξικό* (*lexicon*). Έχει διατυπωθεί η υπόθεση ότι το λεξικό περιέχει όλες τις πληροφορίες ή τους δείκτες για όλες τις πληροφορίες που διαθέτουμε γύρω από μια λέξη, περιλαμβανομένων των φθόγγων της (φωνολογία), τη σημασία (σημασιολογία), τη γραπτή εμφάνιση (ορθογραφία) και τους συντακτικούς ρόλους που μπορεί να υιοθετήσει. Το λεξικό θα πρέπει να είναι τεράστιο: Οι εκτιμήσεις ποικίλουν σε μεγάλο βαθμό, ένας λογικός υπολογισμός είναι ότι ένας ενήλικας γνωρίζει περίπου 70.000 λέξεις (Nagy & Anderson, 1984· αλλά όταν λέω «ποικίλουν σε μεγάλο βαθμό» οι εκτιμήσεις κυμαίνονται από 15.000 έως 150.000 – βλ. Bryson, 1990). Όσον αφορά την αναγνώριση των λέξεων, μπορεί να γίνει αντιληπτή ως την αναζήτηση μιας λέξης

στο λεξικό· όταν γνωρίζουμε ποια είναι η λέξη, τότε έχουμε πρόσβαση σε όλες τις πληροφορίες σχετικά με αυτή, όπως π.χ. τι σημαίνει και πώς γράφεται. Έτσι, όταν βλέπουμε ή ακούμε μια λέξη, πώς αποκτούμε πρόσβαση στην αναπαράστασή της μέσα στο νοητικό λεξικό; Πώς γνωρίζουμε εάν ένα αντικείμενο είναι αποθηκευμένο εκεί ή όχι; Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ της κατανόησης του προφορικού λόγου και των οπτικά παρουσιαζόμενων λέξεων; Οι ψυχολinguιστολόγοι ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις διεργασίες της λεξιλογικής πρόσβασης, καθώς επίσης και για τον τρόπο που αναπαρίστανται τα πράγματα.

Πώς γεννήθηκε η γλώσσα;

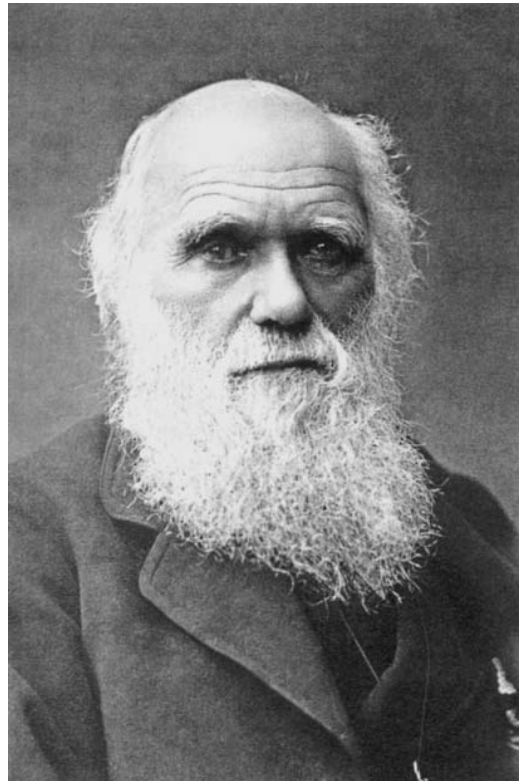
Από πού προήλθε η γλώσσα; Πολλά στοιχεία σχετικά με την προέλευση και την εξέλιξη της είναι ασαφή. Σε αντίθεση με τη μελέτη της εξέλιξης των χεριών και της χρήσης εργαλείων, δεν υπάρχουν διαθέσιμες απολιθωμένες καταγραφές. Η ικανότητα της γλώσσας και του χειρισμού των συμβόλων θα πρέπει να δημιουργήθηκε, καθώς ο εγκέφαλος αυξανόταν σε μέγεθος και πολυπλοκότητα, όταν ο *Homo Sapiens* διαφοροποιήθηκε από τα άλλα είδη, στην περίοδο από πριν δύο εκατομμύρια έως τρια-

κόσιες χιλιάδες χρόνια. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η περιοχή του Broca, μια περιοχή του εγκεφάλου που συνδέεται με τη γλώσσα, υπήρχε στους εγκεφάλους των πρώιμων ανθρωπιδών μέχρι και δύο εκατομμύρια χρόνια πριν. Ο ανθρωπίνος φωνητικός μηχανισμός προσαρμόστηκε ιδιαίτερα καλά για την παραγωγή ήχων του προφορικού λόγου με έναν τρόπο που δεν ισχύει για τα ζώα. Τα δόντια μας είναι σε κατακόρυφη κατεύθυνση, οι γλώσσες μας είναι σχετικά μικρές και ευέλικτες, ο λάρυγγας (με τις φωνητικές χορδές) βρίσκεται χαμηλότερα στο λαιμό και το μυϊκό σύστημα των χειλιών μας έχει πιο λεπτή ανάπτυξη σε σχέση με εκείνο, ας πούμε, των πιθήκων. Οι θεμελιώδεις δομές του **αρθρωτικού συστήματος** εμφανίζονται αναλλοίωτες τα τελευταία εξήντα χιλιάδες χρόνια.

Η κοινωνική οργάνωση των πρώτων ανθρώπων μπορεί να έπαιξε ρόλο στην εξέλιξη της γλώσσας, αλλά πολλά άλλα ζώα, ιδιαίτερα τα πρωτεύοντα, έχουν επίσης πολύπλοκη κοινωνική οργάνωση, και παρά το ότι διαθέτουν ένα πλούσιο ρεπερτόριο καλεσμάτων έκτακτης ανάγκης και χειρονομιών, δεν ανέπτυξαν γλώσσα. Μερικές λέξεις ίσως να ήταν ονοματοποιητικές – που σημαίνει ότι ηχούν όπως τα πράγματα στα οποία αναφέρονται. Για παράδειγμα, ο «κούκος» ηχεί όπως το κάλεσμα του πουλιού, η λέξη «hiss» όπως το σφύριγμα του φιδιού και η λέξη «ouch» ηχεί όπως το επιφώνημα που παράγουμε όταν ο πόνος είναι αφνίδιος. Η ιδέα ότι η γλώσσα εξελίχθηκε από τη φωνητική επανάληψη ή τη μίμηση έχει ονομασθεί η θεωρία του “ding-dong”, “heave-ho”, “bow-wow”. Πάντως, τέτοιου είδους ομοιότητες μπορούν να αποδοθούν σε πολύ λίγες λέξεις, ενώ πολλές λέξεις έχουν πολύ διαφορετικές μορφές σε διαφορετικές γλώσσες. Επιπλέον, η γλώσσα είναι κάτι περισσότερο από τη μεμονωμένη χρήση λέξεων. Αυτό το οποίο δίνει στην ανθρώπινη γλώσσα τη δύναμή της είναι η ικανότητα συνδυασμού των λέξεων με τη χρήση μας γραμματικής και η εξέλιξη σε αυτόν τον τομέα είναι το πιο επίμαχο ζήτημα.

Είναι τόσο σκοτεινές οι απαρχές της γλώσσας

ώστε τίθεται ακόμη και το ζήτημα εάν η γραμματική προέκυψε από τη φυσική επιλογή του Δαρβίνου. Με μια πρώτη ματιά, έχουν προταθεί μερικά ισχυρά επιχειρήματα γιατί δε θα μπορούσε να είχε συμβεί κάτι τέτοιο. Αυτά περιλαμβάνουν: ότι δεν έχει μεσολαβήσει αρκετός χρόνος προκειμένου να εξελιχθεί κάτι τόσο σύνθετο από τότε που η εξέλιξη των ανθρώπων διαφοροποιήθηκε από εκείνη των άλλων πρωτευόντων· ότι η γραμματική δεν μπορεί να υφίσταται σε καμία ενδιάμεση μορφή (είτε έχουμε γραμματική είτε δεν έχουμε)· και το ότι, καθώς διαθέτουμε ένα πολύπλοκο γραμματικό σύστημα που δε συνιστά κάποιο πλεονέκτημα της φυσικής επιλογής, η εξέλιξη δεν θα μπορούσε να το έχει επιλέξει. Η εναλλακτική εξή-

Ο Κάρολος Δαρβίνος (1809-1882), ο πατέρας της Θεωρίας της Εξέλιξης. Copyright © Popperfoto.

γηση της εξέλιξης μέσα από τη φυσική επιλογή είναι ότι η γλώσσα προέκυψε ως μια παρενέργεια της εξέλιξης κάποιου άλλου πράγματος, όπως είναι η ικανότητα να χρησιμοποιούμε περισσότερο πολύπλοκες χειρονομίες ή εργαλεία. Μια σημαντική πρόταση είναι ότι προέκυψε ως παραπροϊόν της αύξησης του συνολικού μεγέθους του εγκεφάλου (Chomsky, 1988· Piattelli-Palmarini, 1989). Ο Paget (1930) πρότεινε ότι η γλώσσα αναπτύχθηκε σε στενή σχέση με τη χρήση των χειρονομιών, έτσι ώστε τα φωνητικά σήματα αναπτύχθηκαν για να επεκτείνουν το διαθέσιμο ρεπερτόριο. Ο Corballis (1992) υποστήριξε ότι η εξέλιξη της γλώσσας απελευθέρωσε τα χέρια από την ανάγκη να χειρονομούν προκειμένου να επικοινωνήσουν, έτσι ώστε να μπορούν να κατασκευασθούν εργαλεία και να χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα με την επικοινωνία.

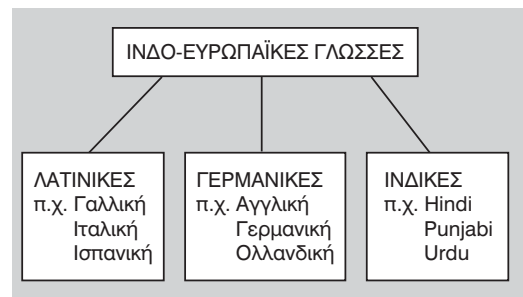
Από την άλλη μεριά, οι Pinker και Bloom (1990) υποστήριξαν ότι η γραμματική θα μπορούσε να είχε προκύψει από τη φυσική επιλογή του Δαρβίνου. Υποστήριξαν ότι πράγματι υπήρχε επαρκής χρόνος για την εξέλιξη της γραμματικής, η οποία αναπτύχθηκε προκειμένου να μεταδοθούν υπάρχουσες γνωστικές αναπαραστάσεις, καθώς επίσης και ότι η ικανότητα για επικοινωνία μπορούσε να θεωρηθεί ένα μεγάλο εξελικτικό πλεονέκτημα. Για να παραθεσούμε το παράδειγμά τους, κάνει προφανώς μεγάλη διαφορά για την επιβίωσή σου, εάν μια περιοχή έχει ζώα που μπορείς να φας, ή ζώα που μπορούν να σε φάνε, και είσαι ικανός να μεταδώσεις αυτή τη διαφοροποίηση σε κάποιον άλλο. Τα επιχειρήματα σχετικά με το ότι το γλωσσικό χάρισμα θα μπορούσε να έχει προέλθει από τη φυσική επιλογή και την εξέλιξη καλύπτονται επίσης από τον Pinker (1994). Ο Elman (1999) υποστήριξε την υπόθεση ότι η γλώσσα προήλθε από ένα επικοινωνιακό σύστημα μέσα από πολλές αλληλεπιδράσεις «τσιμπημάτων και κλωθογυρισμάτων».

Φυσικά, η σχέση μεταξύ εξέλιξης και γλώσσας πιθανώς να ήταν πολύ πιο πολύπλοκη από ό,τι περιγράφηκε. Ο Deakon (1997) πρότεινε

ότι γλώσσα και εγέφαλος αναπτύχθηκαν παράλληλα με αλληλεπίδραση. Η εξέλιξη του εγκεφάλου και της γλώσσας συνέκλιναν προς μια κοινή λύση στα γνωστικά και κινησιασθητικά προβλήματα. Καθώς ο μετωπιαίος φλοιός των ανθρώπων μεγάλωνε, η συμβολική επεξεργασία γινόταν πιο σημαντική και οι γλωσσικές δεξιότητες γίνονταν απαραίτητες για τη διαχείριση της επεξεργασίας των συμβόλων. Αυτό θα είχε οδηγήσει στην ανάπτυξη του γλωσσικού μηχανισμού έτσι ώστε να υλοποιήσει αυτές τις δεξιότητες, οι οποίες με τη σειρά τους θα απαιτούσαν και θα επέτρεπαν περαιτέρω ικανότητες συμβολικής επεξεργασίας. Έχει επιπλέον υποστηριχθεί ότι η ανάδυση της συνειδητότητας βασίστηκε στην εξέλιξη της γλώσσας (Jaynes, 1977). Σύμφωνα με τον Jaynes, η συνειδητότητα στους ανθρώπους ακολούθησε ένα «δικάναλο» νου, που βασιζόταν στα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου, με μια διανοητική λειτουργία βασισμένη στις λεκτικές παραισθήσεις. Η συνειδητότητα αναδύθηκε αρκετά αργά στην ανθρώπινη ιστορία με την κατάρρευση του δι-χωρικού νου και με την ανάπτυξη της γραφής να παίζει έναν ειδικό ρόλο σε αυτή την κατάρρευση. Σε αυτό το σημείο, οι παραισθητικές «φωνές μες στο κεφάλι», οι θεοί των μύθων, σιώπησαν.

Όπως φαίνεται, αυτό είναι ένα ζήτημα ειδικότητας: πράγματι όπως ο Corballis (1992) παρατηρεί, το 1866 η Γλωσσολογική Εταιρεία του Παρισιού απαγόρευσε όλες τις αντιπαραθέσεις γύρω από τις απαρχές της γλώσσας!

Παρόλο που ο τρόπος με τον οποίο εξελί-

χθηκε η γλώσσα ίσως είναι ασαφής, είναι σαφές ότι η γλώσσα έχει αλλάξει από την πρώτη της εμφάνιση. Πολλές γλώσσες συνδέονται μεταξύ τους. Αυτή η σχέση γίνεται εμφανής μέσα από την ομοιότητα πολλών λέξεων σε αρκετές γλώσσες (π.χ. «mother» στα αγγλικά είναι «Mutter» στα γερμανικά, «moeder» στα ολλανδικά, «mère» στα γαλλικά, «maht» στα ρωσικά και «mata» στα σανσκριτικά). Περισσότερο λεπτομερείς αναλύσεις αυτού του είδους έχουν δείξει ότι οι περισσότερες γλώσσες της Ευρώπης και μέρους της δυτικής Ασίας προήλθαν από μια κοινή πηγή που ονομάζεται *πρωτο-Ευρωπαϊκή*. Όλες οι γλώσσες, οι οποίες προήλθαν από την κοινή αυτή προέλευση, ονομάζονται κατά συνέπεια *ινδοευρωπαϊκές*. Η *ινδοευρωπαϊκή* έχει έναν αριθμό κύριων κλάδων: τη *Λατινική* (όπως είναι τα γαλλικά, τα ιταλικά και τα ισπανικά), τη *Γερμανική* (όπως είναι τα γερμανικά, τα αγγλικά και τα ολλανδικά) και τις *ινδικές γλώσσες*. (Υπάρχουν κάποιες γλώσσες οι οποίες είναι *ευρωπαϊκές*, αλλά δεν αποτελούν κομμάτι της *ινδοευρωπαϊκής οικογένειας*. Τα *φινλανδικά* και τα *ουγγρικά* προέρχονται από τη *φιννο-ουγγρική οικογένεια*, η οποία συνδέεται με τα *ιαπωνικά*. Η γλώσσα των *Βάσκων* δε συνδέεται με καμία άλλη γλώσσα.)

Οι γλώσσες αλλάζουν σε σχετικά μικρά χρονικά διαστήματα. Είναι ξεκάθαρο ότι τα αγγλικά του Chaucer και τα αγγλικά της Ελισαβετιανής εποχής είναι ουσιαδώς διαφορετικά από τα μοντέρνα αγγλικά, ακόμη και οι βικτωριανοί ομιλητές θα ακούγονταν οπωσδήποτε *αρχαϊστές* σε εμάς σήμερα. Επιστούμε νέες λέξεις ή νέες χρήσεις των παλαιών λέξεων, όταν κρίνεται απαραίτητο (π.χ. «computer», «television», «internet», «gar»). Ολόκληρες λέξεις τίθενται εκτός χρήσης (π.χ. “thee”, “thou”) και χάνουμε τις σημασίες κάποιων λέξεων, *μερικές φορές* μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα – δεν μπορού να θυμηθώ την τελευταία φορά που χρησιμοποίησα ως μονάδα μέτρησης μήκους τα rods ή chains (αντίστοιχα για την ελληνική γλώσσα η μονάδα μέτρησης βάρους, η οκά και τα δράμια). Δανειζόμαστε λέξεις από άλλες γλώσσες («café» από τα γαλλικά, «potato» από την Αϊτή και «shampoo» από την Ινδία. Οι ήχοι αλλάζουν μες στις λέξεις (το «sweetard» γίνεται «sweetheart»). Οι λέξεις μερικές φορές δημιουργούνται σχεδόν από λάθος: η λέξη «pea» ήταν αναστροφή αριθμού της λέξης «pease» καθώς οι άνθρωποι άρχισαν να σκέφτονται (λανθασμένα) ότι το «pease» ήταν *πληθυντικός αριθμός* (Bryson, 1990).

Οι διαφορές μεταξύ των γλωσσών δε θα έπρεπε να καλύπτονται με προχειρότητα. Παρότι έχουν προκύψει σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα, σε σχέση με την εξέλιξη των ανθρώπων, δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι δεν υπάρχουν διαφορές επεξεργασίας μεταξύ των ομιλητών διαφορετικών γλωσσών. Αν και είναι πιθανό ότι το κύριο σώμα των μηχανισμών που εμπλέκονται στη γλωσσική επεξεργασία είναι το ίδιο, είναι πιθανό να υπάρχουν κάποιες διαφορές. Αυτό είναι πιο εμφανές στην επεξεργασία των γραπτών ή τυπωμένων λέξεων. Η γραφή συνιστά μια πρόσφατη εξέλιξη σε σχέση με τον προφορικό λόγο και, καθώς η οπτική επεξεργασία των λέξεων μπορεί να προήλθε από την αναγνώριση των αντικειμένων, είναι πιθανόν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο 7, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο, με τον οποίο ο γραπτός λόγος διαφορετικών γλωσσών αντιστοιχεί τα γραπτά σύμβολα σε ήχους. Ωστόσο, υπάρχει ένας σημαντικός πυρήνας ψυχολογικών μηχανισμών, που φαίνεται να είναι κοινός στην επεξεργασία όλων των γλωσσών.

Για ποιο λόγο υπάρχει η γλώσσα;

Το ερώτημα για ποιο λόγο χρησιμοποιείται η γλώσσα, σήμερα συνδέεται στενά με την καταγωγή και την εξέλιξή της. Είναι λογική παραδοχή ότι οι παράγοντες, οι οποίοι προώθησαν την εμφάνιση της γλώσσας στους ανθρώπους, διατηρούν ακόμη τη θεμελιώδη σημασία τους. Πρωταρχικό μεταξύ αυτών είναι το γεγονός ότι η γλώσσα χρησιμοποιείται για επικοινωνία.

Για ποιο λόγο υπάρχει η γλώσσα;

Το ερώτημα για ποιο λόγο χρησιμοποιείται η γλώσσα, σήμερα συνδέεται στενά με την καταγωγή και την εξέλιξή της. Είναι λογική παραδοχή ότι οι παράγοντες, οι οποίοι προώθησαν την εμφάνιση της γλώσσας στους ανθρώπους, διατηρούν ακόμη τη θεμελιώδη σημασία τους. Πρωταρχικό μεταξύ αυτών είναι το γεγονός ότι η γλώσσα χρησιμοποιείται για επικοινωνία.

Μολονότι αυτό μπορεί να φαίνεται προφανές, μερικές φορές χάνεται αυτή η διάσταση του θέματος και, ειδικότερα, αν σκεφτούμε μερικά από τα πιο πολύπλοκα πειράματα, που περιγράφονται στη συνέχεια του βιβλίου. Όπως και να έχει, η γλώσσα είναι μια κοινωνική δραστηριότητα και σαν τέτοια είναι μια μορφή συλλογικής δράσης (Clark, 1996). Δε μιλάμε, ούτε γράφουμε στο κενό: μιλάμε για να επικοινωνήσουμε και, προκειμένου να διασφαλίσουμε ότι η επικοινωνία είναι επιτυχής, λαμβάνουμε υπόψη την οπτική γωνία των άλλων. Θα εξετά-

σω το θέμα αυτό λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 11.

Παρόλο που η πρωτογενής λειτουργία της γλώσσας είναι η επικοινωνία, ίσως έχει αποκτήσει και άλλες λειτουργίες. Συγκεκριμένα, η γλώσσα μπορεί να έχει φτάσει να παίζει ρόλο και σε άλλες, αρχικά μη-γλωσσολογικές, γνωστικές διεργασίες. Η πιο ακραία εκδοχή αυτής της ιδέας είναι ότι η μορφή της γλώσσας μας διαμορφώνει την αντίληψη και τα γνωστικά μας σχήματα. Πρόκειται για μια ιδέα, η οποία είναι γνωστή ως η υπόθεση των Sapir-Whorf, και θα εξετασθεί λεπτομερώς στο Κεφάλαιο 3.

Οι προφορικές λέξεις μπορούν να ασκήσουν πανίσχυρη επιρροή επάνω στη νοητική κατάσταση του ακροατή. Copyright © Popperfoto.